

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

Sayı/ Issue 24 (Mart/ March 2026), s.15-24
Geliş Tarihi-Received: 10.12.2025
Kabul Tarihi-Accepted: 29.03.2026
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.5281/zenodo.19210697

Van Atasözlerinde Halk İnanışları Üzerine Bir Değerlendirme*

An Evaluation of Folk Beliefs in Van Proverbs

Mustafa HASANVELİ**

Öz

Atasözleri, halk zekâsının ve ortak kültürel birikimin önemli mahsullerindendir. İnsanlar, yüzyıllar boyunca edindikleri tecrübe ve birikimlerinin bilgisini özlü bir biçimde ifade etmişlerdir. Bu yönüyle atasözleri, insanlara ders verme ve onları doğru yola iletme açısından büyük bir önem taşır. Ataların uzun süredeki yaşam deneyimlerini ve bilgi birikimlerini sonraki nesillere aktarmaları, bu açıdan onlar için kılavuz olmakta ve kolaylıklar sağlamaktadır. Kültürün taşıyıcısı olan atasözleri, insanlara öğüt vererek onları faydalı olan davranışlara yönlendirmekte ve zararlı olabilecek eylemlerden uzak durmaları için çeşitli nasihatlerde bulunmaktadır. Böylelikle, yüzyılların tecrübesinden doğan bir halk inancı da süregelmektedir. Bir eylemin yapılmasında veya yapılmaması durumunda ortaya çıkan bazı olumlu ve olumsuz sonuçlarla karşılaşılacağı endişesi ve ümidi, bir inanış haline gelerek kuşaktan kuşağa aktarıldığı görülmektedir. Atasözleri, bireyleri bu davranışların, ileride nasıl bir sonuçla karşılaşacağı konusunda öngörülerde bulunarak uyarıda bulunmaktadır. Dolayısıyla atasözlerinin halk inanışlarıyla doğrudan bağlantılı olduğu söylenebilir. Bu çalışma, Van atasözleriyle zamanla gelişen halk inanışlarını ele almakta, kültürel coğrafyanın etkisiyle de atasözlerinde nasihat ve telkinlerin bu durumdan nasıl etkilendiği incelenmektedir.

Bu çalışmada bölge ağızlarıyla ilgili çalışmalarla beraber, yayınlanmış çalışmalarda Van atasözlerinden faydalanılmıştır. Bu kapsamda halk inanışlarıyla bağlantılı olduğu tespit edilen ve konuya uygun olarak seçilen atasözleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Atasözü, inanış, halk, kültür, Van.

Abstract

Proverbs are important products of folk wisdom and shared cultural heritage. People have expressed the knowledge gained from centuries of experience and accumulated wisdom in a concise manner. In this respect, proverbs are of great importance in teaching people lessons and guiding them on the right path. The transmission of the ancestors long-term life experiences and accumulated knowledge to subsequent generations serves as a guide for them in this context and provides convenience. As carriers of culture, proverbs advise people, directing them towards beneficial behaviours and offering various pieces of advice to avoid them away from harmful actions. Proverbs, as bearers of culture, offer people advice, guide them towards beneficial behaviour, and provide various recommendations to help them avoid harmful actions. Thus, a folk belief born from centuries of experience continues to endure. The anxiety and hope that certain positive and negative consequences will arise if an action is taken or not taken has become a belief that is passed down from generation to

* Bu çalışma, 30-31 Ekim 2025 tarihinde Siirt Üniversitesi tarafından düzenlenen *Uluslararası Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu: Bilimin Işığında Aile* adlı sempozyumunda sunulan "Van Atasözlerinde Halk İnanışları Üzerine Bir Değerlendirme" başlıklı bildirinin genişletilmiş hâlidir.

** Dr., Bağımsız Araştırmacı, e-posta: mhasanveli@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1360-1043.

generation. Proverbs warn individuals by predicting the consequences they may face in the future for such behaviours. Therefore, it can be said that proverbs are directly linked to folk beliefs. This study examines the folk beliefs that have developed over time with Van proverbs and investigates how the advice and exhortations in proverbs have been influenced by the cultural geography.

This study utilises research on regional dialects alongside Van proverbs published in existing studies. In this context, proverbs identified as being connected to folk beliefs and selected as appropriate to the subject have been examined.

Keywords: Proverb, belief, folk, culture, Van.

Giriş

Halk, ortak bir coğrafyada yaşayan insanların birbirlerine belirli ortak âdet ve geleneklerle bağlı insan topluluğu olarak belirtilirken, inanış ise kısaca bir şeye gönülden bağlanma ve güvenme olarak tanımlanmaktadır. Halk inanışlarında insanüstü bir gücün olduğuna inanılmakla birlikte, bu inançların bazı emir ve yasaklarının bulunduğu, bunları yapmak veya yapmaktan kaçınmak gibi bir dizi sorumlulukların olduğuna inanılmaktadır (Eroğlu, 2017, s. 21).

“Batıl inanış veya hurafe denilince halk inanışı mı anlaşılması gerekir?” sorusuna birçok araştırmacı yanıt aramaya çalışmıştır. Eren, batıl inanışa şöyle bir sınırlamaya gitmektedir: Akıl ve bilimle izah edilememesi ve toplumdaki geçerli dinin reddettiği inançlar olmaları dolayısıyla batıl olarak kabul edildiğini belirtmektedir (2013, s. 860). Eroğlu ise halk inanışlarının batıl olup olmaması konusunda genel bir hüküm verilemeyeceğini, aynı inanç içerisindeki insanların birbirlerinden farklı yorumlarının bulunacağını, bir kesim tarafından batıl ve hurafe kabul edilen bir inancın başka bir kesime göre doğru olabileceğini belirtir (2017, s. 23). Benzer şekilde, Eyuboğlu’na göre ise inanç, deneme yoluna gidilmeden ve mantığa bağlı kalınmadan başkaları tarafından aktarılan, söylentiye dayalı kabul gören hükümlerdir (1998, s. 37). Ayrıca, Yüceer halk inanışlarının bireyleri bazı pratiklere yönlendirdiğini ifade etmektedir. Yüceer’e göre halk inanışlarının büyük bir kısmı ayet ve hadis kaynaklı olup insanların söyleyemediği, ancak söylemek istediği bazı duyguları da kapsamaktadır (2007, s. 344).

Kalafat’a göre Türk kültüründe insanların hayat ve yaşantısı üzerinde dini inançların etkileri olmuştur. Eski inançların etkileri de sonraki dönemlerdeki yeni inançlarla devam etmiştir (1995, s. 11). Kalafat’ın *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri* adlı çalışmasının giriş bölümünde, Türklerin asırlarca İslamiyet’i kabul etmelerine rağmen eski Türk inançlarının hâlen yaşamakta olduğu ifade edilmektedir (Kalafat, 1990, s. 13). Tanyu da bu durumu destekleyecek nitelikte bir değerlendirmede bulunmaktadır. Türklerin daha önceki gelenek ve inançlarının, sonraki inançlarıyla terk edilmediğini ve bunların bir şekilde varlığını sürdürdüğünü belirtir (1987, s. 210). Ayrıca Tanyu, Tanyol’dan aktardığına göre bir dine giren kavimlerin başlangıçtaki veya önceki inanışlarını da bu dine ithal ettiklerinin anlaşıldığını ifade etmektedir (Tanyol’dan akt. Tanyu, 1987, s. 211).

Halk inanışları doğrudan halkın kendi dünyasında kutsal gördüğü veya rutin hayatın dışında yeniden anlamlandırdığı yönüyle yeni bir alanı kapsamaktadır. Bazen de insanlar mevcut bulunan dini öğretileri, kendi gelenek, görenek ve inanışları doğrultusunda yeniden yorumlamaktadır. Dinin halk inanışlarına etkisi olduğu gibi halk inanışları da kabul edilen dini, söz konusu alanda etkileyebilmektedir. Bu yönüyle karşılıklı birtakım etkileşimler, kurallara bağlı inanışların dışında insanların kendi yarattığı bir alan ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Bu alanda halk inanışı olarak anlam kazanmaktadır. Bütün bu yönleriyle halk inanışları insanların davranış, söz ve söylemlerini de etkilemektedir. Ataların inanış ve yaşantıları sözlerini etkilemiştir. Bu durumda halk inanışı ile atasözleri arasında bir bağlantı ve geçişlilik bulunmaktadır.

Çünkü insanlar inandıkları ve tecrübe ettikleri şeyleri kısa ve özlü bir şekilde ifade etmek ister. Bu durumda atasözleri ile halk inanışları arasındaki bağlantıya dikkat çekmek gerekmektedir. Kaya, atasözlerini şu şekilde tanımlamaktadır. “Ataların yüzyıllar boyunca karşılaştıkları olay ve tecrübelerden aldıkları dersleri bilgece düşünce yahut nasihatleri, değer yargılarını düsturlaştırarak sonraki nesillere devor ettikleri ve herkesçe benimsenmiş sözlerdir” (Kaya, 2014, s. 121). Kaya’nın atasözleriyle ilgi olan tanımı, atasözlerinin düsturlaşması ve benimsenmesinde halk inançlarının doğrudan etkisi olduğunu göstermektedir. Aksoy’a göre atasözleri, insanlar tarafından inandırıcı ve kutsal olarak görülürler. Bir toplumun ortak düşüncesini ve duygularını belirten ve onlara yol gösteren sözlerdir (Aksoy, 1963, s. 132). Bu bağlamda, Aksoy’un ifadelerinden de anlaşılıyor ki, atasözlerinin kutsal olarak görülmesinin temelinde inanışın atasözlerine etkisiyle atasözlerinin inanışa olan etkisi bulunmaktadır. Özön (1956), *Ata Sözleri* adlı kitabının giriş bölümünde atasözlerini gözlem ve denemeden çıkarılmış deneyimler olduğundan “*hikmet-ül avam*”, halk felsefesi veya halk bilgisi şeklinde tabir etmektedir. Dolayısıyla atasözleri yalnızca bir tecrübe sonucu söylenmiş sözler olmaktan öte, bir durumu ve halkın hayata bakış açısını ve olaylar karşısındaki tavrını da gösterdiğinden dolayı halk felsefesi olarak tanımlanmıştır.

Aksoy, *Gaziantep Ağzında Ata Sözleri* adlı çalışmada, atasözlerinin milli eser olması ve herkes tarafından sevilmesi ve kutsal kabul edilmesi gibi özellikleri üzerinde durarak atasözlerinin sosyal kıymetlerine dikkat çeker. Ayrıca, atasözlerinin işlevleri bağlamında birtakım tasniflerde bulunmaktadır. Bu tasnifler açısından atasözlerinin özellikleri şu şekilde özetlenebilir: Bir kısmı doğrudan nasihatte bulunur (*Güvenme varlığa, düşersin darlığa*). Bir kısmı derin düşünce ve tecrübeye dayalıdır (*Ot kökü üstünde biter*). Ekonomik şuur mahsulü olan atasözleri (*Borç İyi Güne Kalmaz*), Estetik düsturu barındıranlar (*Al giyen aldanmamış*) Aile Kurmaya Teşvik Eden (*Erkek kuşun yuvası olmaz*) (1941, s. 1-5). Aksoy’un bu şekilde konularına göre atasözlerini sınıflandırması *Van Atasözlerinde Halk İnanışları Üzerine Bir Değerlendirme* adlı bu çalışmada inanç muhtevası içeren bazı atasözleri içeriğine bağlı olarak birtakım başlıklar altında içerik analizi yapılmıştır. Çalışmada *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler* adlı çalışmayla beraber Van atasözleriyle ilgili diğer çalışmalardan da faydalanılarak, çalışmaya örneklem seçilen atasözleri halk inanışları bağlamında değerlendirilmiştir.

1. Van Atasözlerinde Halk İnanışları

Atasözlerinin birçok işlevi bulunmaktadır. Gözler, *Açıklamalı Türk Atasözleri Sözlüğü* adlı çalışmada atasözlerinin işlevlerini, kavram bölümleri şeklinde konularına göre tasnif etmektedir. Bu tasniften, atasözlerinin öğütte bulunmanın dışında birçok işlevi olduğunu göstermektedir. Yapılan tasnifte atasözlerinin konuları özetle: *İçtimaî hadiseleri tarafsız bir gözle aksettiren atasözleri*¹, *İçtimai hadiselerin nasıl meydana geldiğini ve bundan herkesin ders almasını öğütleyen atasözleri*², *tabiat hadiselerinin nasıl meydana geldiğini anlatan atasözleri*³, *nasihat ve âhlakla ilgili atasözleri*⁴, *felsefî hakikatler ve kuru gerçekleri aksettiren atasözleri*⁵, *gelenek görenek ve âdetlerimizi aksettiren atasözleri ve inanışlarımızı aksettiren atasözleri*⁶ şeklinde sıralanmıştır. Gözler’in bu tasnifinden anlaşılıyor ki atasözlerinin bir kısmı açık bir şekilde nasihatte bulunurken diğer bir kısmı da yukarıda sıralanan tasniflerdeki konuları, tecrübe sonucunda insanlara ders veren atasözleridir. Ayrıca, tasnifin son maddesi olan “inanışlarımızı aksettiren atasözleri”ne verilen birkaç atasözü örneği şu şekildedir: *Kimsenin ahu kimsede kalmaz; Allah yardım ederse kuluna her işi girer yoluna; Eden*

¹ “Herkesin uyduğuna uyan yanılmaz.

² Bir dost kırk yılda kazanılır.

³ Mart bitirir, Nisan öğünür.

⁴ Sohbetle dilini, sofrada elini kısa tut.

⁵ Bal bal demekle ağız tatlanmaz.

⁶ Dost ile ye iç, pazar eyleme “(Gözler, 1982 s. 19-20).

bulur, inleyen ölür (Gözler, 1982, s. 19-20) Bu atasözleri, halk inanışlarının atasözlerine yansıdığını göstermektedir. Benzer şekilde, bu çalışmada Van atasözlerinde halk inanışları olarak tasnif edilen atasözlerindeki halk inanışlarının, halkın yüzyıllar boyunca bilgi ve tecrübesinin sonucu olarak inanışlarına yansıdığı ve kabul gördüğünü teyit etmektedir. Her bölgenin atasözleri olduğundan bölgelere göre yerel ağız özellikleri gösterebilir. Ancak birtakım atasözleri ulusal hatta evrensel boyutta kabul görmektedir. Böylece bazı atasözleri yerel sınırları aşarak evrensel boyuta ulaşmış ve Anadolu'nun her yerinde kullanılır hâle gelmiştir. Bu durumda, yerel ağız özellikleri ve kültürel kodlamalar büyük önem arz etmektedir. Atasözleri de bir toplumun tarih boyu bilgi ve becerilerinin bir tecrübesi olarak kültürel kodlamalarla saklı mesajları içerebilir. Boz, kültürel kodlamaların dil-kültür çalışmaları üzerinde büyük önem arz ettiğini vurgular. Atasözleri ve vecizeleri bu kapsamda değerlendirir (Saraç'tan akt. Boz, 2023, s. 379). Çünkü bir yöreye ait bir atasözü; o yörenin kültürüne, kültürel kodlarına ve dil özelliklerine yabancı olan bir kimse tarafından iletilmek istenen mesaj net anlaşılmayabilir. Böylece daha yerel özellikler gösteren atasözlerinin hangi mesajları içerdiğinin anlaşılabilmesi için bağlamının bilinmesi gerekmektedir. Van atasözlerinde halkın yaşantı ve tecrübesinin bir sonucu olarak ve dinin etkisiyle birtakım mesajlar içerebilir. Böylece halk inanışlarının atasözleriyle karşılıklı etkileşimlerinin anlaşılabilmesi için Van atasözleri bazı tasniflere tâbi tutulmuştur.

1.1. Doğrudan Öğüt İçeren

Atasözlerinin bir kısmı doğrudan öğütte bulunur. Bir kısmında ise öğüt daha örtülü bir şekilde anlaşılır. Her iki durumda da atasözlerinde birikim ve tecrübe sonucunda insanların doğruya yönlendirildiği mesajı olduğu söylenebilir. Atasözlerinin toplum düzeninin sağlanmasında etkin bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Bu durumu izah eden Dursun'un belirttiğine göre; toplumsal düzen normları, toplumdan topluma değişiklik arz ettiğinden ve kültüre bağlı olarak geliştiğinden, sosyal ilişkilerin düzenlenmesinde etkili rolleri bulunmaktadır. Böylelikle özlü sözlerin bu kuralların benimsenip kabul görmelerinde destekleyici role sahiptir (2015, s. 152). İzbudak, Atasözlerinin mukaddes ve kutsal sözlerden alındığını, alelaide sözler olmadığını, birçok söz içeresinden seçilerek toplumun kabulüyle halkı doğru yola ileten tecrübe mahsulü olduğunu belirtir (1936, s. 4).

Atasözlerinden doğrudan öğüt içerenlerde, insanların bir eylemi yaptığında fayda veya zarar göreceği noktalara işaret eder; dolayısıyla, bir konuda konuşan bir kimse kendi sözlerini desteklemek için atasözlerinden destek alır. Bu durum şu şekilde ifade edilmiştir. "*Günlük hayatın akışı içinde insanlara öğüt vermek, kişinin kendi sözlerinin değerini arttırmak ve düşüncelerine kanıt göstermek...*" (Pala'dan akt. Dursun, 2015, s. 161). Van atasözlerinde doğrudan öğüt içerenler işlev olarak, bir şeyin yapılmaması gerektiği, bir şeyi yapmadan önce yapılması gereken başka şeylere de işaret etmektedir. Aşağıdaki örneklerde bu durum açıkça görülmektedir.

Acele etme dilin dışlarsın (Önay, 2016, s. 84).

Yukarıdaki atasözü, hiçbir işte acele edilmemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Aceleyle yapılan işlerin olumlu bir sonuca varamayacağı mesajını içerir. İslam dininde de bir şeyin aceleyle yapılmaması gerektiğini vurgulayan ayet ve hadisler bulunmaktadır. Türk kültüründe acele etmek ile ilgili olarak birçok atasözü bulunmaktadır. Bunlara "*Acele işe şeytan karışır.*" (Aksoy, 1988, s. 89), *Acele yürüyen yolda kalır* (Aksoy, 1988, s. 107), *İven (acele eden) sinek süte düşer* (Aksoy, 1988, s. 215) gibi örnekler verilebilir. Acele ile ilgili atasözlerinde genellikle olumsuz bir anlam ifade edilir. Yukarıda örnek verilen Van atasözünde de aynı durum söz konusudur. Acele etmenin olumsuz olduğu ve neticesinin

olumsuz olacağı ile ilgili bir nasihatte bulunulur. Bu yönüyle halk inanışlarına etki ettiği söylenebilir. Bu atasözü mecaz içerir ve günlük hayatta uyarı amacıyla kullanılır.

Ağlatan yanında otur, güldüren yanında oturma (Önay, 2016, s. 84).

İnsanı sürekli güldüren ortamların kendisine bir fayda sağlayamayacağı, ancak asıl fayda sağlayabilecek yerlerin ona nasihat edecek ve gerçekleri ona gösterebilecek kişilerin bulunduğu ortamlardır. Burada “dost acı söyler” atasözünü de çağırıştırır. Ayrıca bu ifadeyle aşırı gülme eyleminin sonucunda olumsuzluklarla karşılaşılacağı halk inanışını da hatırlatmaktadır. Deneyim, gözleme dayalı bu halk düşüncesi zamanla inanış hâline gelmektedir.

Fakiri dövmektense üstünü yırt (Önay, 2016, s. 85)

Fakir insanların giyim kuşamlarını sağlamaları maddi imkânsızlık nedeniyle zor olduğundan, onlardan öcünü almak için zarar vermek istendiği durumlarda, onları dövmektense onların elbiselerini yırtmak, onlar için daha zararlı bir şeydir. Çünkü bu durumdan daha çok mustarip olurlar. Toplumsal gözlem ve deneyimden doğan bu atasözü, toplumun tecrübe ettiği bilgilerle bir öğütte bulunur. Atasözünde belirgin bir halk inanışı görülme de, fakir insanlara karşı nasıl davranılması gerektiği konusunda bir halk inanışının izlerini taşır.

Evvel kazan, sonra bezen (Kaçalın, 2016, s. 118).

İnsan öncelikle çalışıp gayret etmelidir; ancak ardından giyinip, kuşanarak gezmeye zaman ayırabilir. Bu atasözü, bir çaba göstermeden sonuca ulaşmak istemenin yanlış olduğunu; alın teriyle kazandıktan sonra rahat davranılabileceği öğütler. Ayrıca, bir şey kesinleşmeden karar vermenin yanlış olduğu, kesin olarak sonuçlanacağına inanılan bir şeyin olumsuz olabileceği inanışı da bu öğütte düşünülebilir.

1.2. Din ve İnançla İlgili Olan

İslam dininin etkisiyle bir teslimiyet ve tevekkül manası halk inanışlarına yansıdığı görülmektedir. Bu atasözlerinde aynı zamanda kadere inanış da yansır. Her olayın Allah'ın kontrolünde olduğu düşüncesi, Allah'a teslimiyet ve tevekkülle dünya hadiselerine karşı daha rahat olunacağı inancını destekler.

Allah saklayanı kurt yırtmaz (Önay, 2016, s. 84).

Bir kimse Allah tarafından korunuyorsa, ona hiçbir zarar gelmez inancı bulunmaktadır. Yaşanılan coğrafyada kurtla çok karşılaşıldığından doğal olarak, kurt üzerinden bir halk inanışı ortaya çıkmıştır. Coğrafyanın hem halk kültürü hem de inanış üzerinde etkili olduğu açık bir şekilde görülmektedir.

Allah bilir kulunu, ona göre verir çulunu (Aksoy, 2004, s. 39).

Allah'ın kulunu bildiğini ve ona göre muamele ettiğini görmekteyiz. Bu atasözü, “Allah, dağına göre kar verir” sözünü de hatırlatmaktadır. Ayrıca hayatta karşılaşılan durumlarda bir takdirin olduğunu ve insanın kabiliyetine göre imtihana tâbi tutulduğuna dair bir inanış bulunmaktadır⁷.

Allah'sız çöp başı teprenmez (Önay, 2016, s. 84).

Bu atasözü, *Kur'ân-ı Kerim*'deki bir ayeti hatırlatır: “Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır; onları O'ndan başkası bilmez. O, karada ve denizde ne varsa bilir; O'nun bilgisi dışında bir yaprak bile düşmez. O, yerin karanlıklarındaki tek bir taneyi bile bilir.

⁷ “Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla; mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle sınayacağız. Sabredenleri müjdele! <https://kuran.diyanet.gov.tr/>, [Erişim Tarihi: 28.10.2025].

Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır”⁸ (En’âm Suresi, 59. ayet). Van halk inanışlarına da yansıyan bu ayetteki inanış güçlü bir teslimiyeti göstermektedir.

Allah Korkusunun Önemi ve O’ndan Yardımın Geleceği

Allah korkusunu sosyal düzende etkili olduğu, insanlar arasındaki sosyal dengeyi sağladığı inanışı bulunmaktadır. Korkusuz ve pervasız insanların iyi davranışlarını düzenleyecek ve kötü davranışlarını frenleyecek bir kural olmadığı durumlarda insanlara zarar verebilecek eylemlerde bulunabileceği inanışı ifade edilmektedir. Ayrıca tevekkülle beraber, insanlara Allah’ın yardımının ulaştığını, insanların ihtiyaçlarının yine Allah tarafından karşılandığı mesajı da bu atasözlerinde bulunmaktadır.

Kork ondan, Korkmaz Allah’ından (Aksoy, 2004, s. 164; Önay, 2016, s. 87)

Halk arasında, “Allah’tan korkmayan kimseden korkmak lazımdır” şeklinde bir inanış bulunur. Bu inanışa göre, Allah’tan korkmayan bir kimse, yaptıklarından sorguya tabii tutulmayacağını düşündüğünden dolayı her türlü zararı verebileceği inanışı vardır. Bu noktada onu sınırlayan bir engelleyici olmadığından birtakım zararlı eylemlerde bulunabilir. İslam dininde de Allah korkusuna büyük önem verilmektedir.

Kul daralmasa, Hızır yetişmez (Önay, 2016, s. 87).

İnsanlar dara düştüklerinde Allah’tan bir yardım geleceğine inanırlar. Böylece Hızır darda olanların yardımına yetişir. Ancak bu yardım her durumda gerçekleşmez. İnsanların dertleri en yoğun hâle geldiğinde ortaya çıkar. Hızır ifadesi, aynı zamanda Van’da Mayıs ayında kutlanan bir *Hıdırellez Bayramı*’nı⁹ da hatırlatmaktadır. Görülüyor ki halk inanışlarının izlerini atasözlerinde bulmak mümkündür.

Yağını veren Allah, bulgurunu aşığını da verir (Önay, 2016, s. 88).

Bu atasözü, Allah’ın insana verdiği nimetlerin sınırlı kalmayıp, onun için gerekli diğer unsurları da tamamlayacağına dair inancı yansıtmaktadır. Bu yönüyle Van atasözüne yansıdığı görülmektedir. Bulgur yemeğini yapmak için insana yağ veren Allah’ın elbette onun eksik kalan gereksinimlerini de sağlayacağına inanılır. Bu durum, Van kültüründe halk inanışlarının günlük yaşamda sözlü gelenekler aracılığıyla nasıl ifade edildiğini göstermektedir.

Hayatta Bir Denge ve Adalet Olduğu

Halk inanışlarında, bir sabır, ümit ve teslimiyet olduğunu gösteren atasözleridir. İçinde bulunan mevcut durumun hep böyle kalmayacağı, ilerde düzeleceği düşünülür. Ayrıca, dünya hayatının imtihan dünyası olduğu, insanların eksik gördüğü bazı durumların aslında normal olduğu inancı bulunur. Hayatta her şey yazgıya bağlı olduğundan, insanın en sonunda belirtilen noktaya ulaşacağı bundan dolayı endişelenmeye gerek olmadığı mesajını içermektedir.

Allah ağız verene aş vermez, aş verene ağız vermez (Önay, 2016, s. 84).

Hayatta bir denge ve adalet olduğunu ifade eden bir atasözüdür. Halk inanışa göre, iyi bir hayat yaşayan insanlara da Allah tarafından bir imtihan verilir. Her ne kadar bu insanlar diğerlerine göre iyi bir hayat yaşasa da kaderden onun rahatını kaçırarak bir

⁸ <https://kuran.diyanet.gov.tr/>.

⁹ Türk kültüründe baharın gelişi ile beraber Hıdırellez Bayramı kutlanmaktadır. Bahar bayramı şenliği Türk topluluklarında çok eski dönemlere kadar ulaşır. Baharın gelişiyle doğanın canlanması destan, türkü ve aşıkların sözüne yansımıştır (Çay, 1990, s. 6). Van’da da Hıdırellez Bayramı kutlanmaktadır. Aktürk’ün Uca’dan aktardığına göre Van’da Hıdırellez bayramında bereket olacağı düşüncesiyle, bir dereden kırk taş toplanılarak her birine bir İhlas okunup, evlere paylaşılır (Aktürk, 2014, s. 99). Kalafat, Hızır Nebi ve Hızır-İlyas/Hıdırellez inancında, tabiatın renklendiği bahar bayramında adaklarda bulunarak, dileklerin kabul olunacağına inanıldığını belirtir (Kalafat, 1990, s. 40).

dert verildiği inancı bulunmaktadır. Aynı şekilde, dertli ve kaygılı bir hayat süren insanlar için de yaşamlarında bazı kolaylık ve rahatlık olacağına inanılır. Ayrıca Van'da bu atasözü "Allah, dişsiz ağza eti verir" şeklinde de dile getirilir.

Düzelir böyle kalmaz, yıkılır güze kalmaz (Önay, 2016, s. 85).

İnsanın yaşadığı tasa, endişe ve zorlu günlerin kalıcı olmadığı, geçici olduğu inancı bu atasözünde vurgulanmaktadır. Aynı zamanda ikinci mısra da sevinçli ve rahat bir hayat yaşayanların da bu durumlarının sürekli olmadığı, zamanla değişebileceği belirtilmektedir.

Su akar yolunu bulur (Önay, 2016, s. 88).

Bu atasözü, hayatta her şeyin bir kadere ve ölçüye bağlı olduğunu anlatır. İnsan, başına gelen ve gelecek olan olaylarda, arzu ve beklentilerinde teslimiyetle davranması gerektiğini ifade etmektedir. Tıpkı suyun doğal seyrinde müdahale edilmediğinde yolunu bulup akması gibi, hayatın da kendi akışı içerisinde yolunu bulduğunu belirten bir halk inancı vardır.

Kötülüğün Cezalandırılacağı

İnsanların, yaptıkları iyi veya kötü bir eylemin sonucuyla muhakkak karşılaşacağına dair bir inanış bulunmaktadır. Atasözlerinde iyilikler ödüllendirilirken kötülükler cezalandırılmaktadır. Bütün semavî dinler iyiliği emreder ve kötülüğü yasaklar; bu inanış, İslam dininin etkisiyle de Van atasözlerine de yansımaları görülmektedir. Ayrıca halk uzun süren bir gözlem neticesinde birtakım kanılara sahip olur. İyilik yapan bir insanın geleceğinde iyilikle karşılaştığı, zarar vermeye çalışanların ise gelecekte zarar gördüğü gözlemleri sonucundaki deneyim, inanış hâline gelmiş ve atasözü olarak ifade edilmiştir.

Doğru mevlâsını bular, eyri belâsını bular (Bulak, 2017, s. 11).

Doğru olan insanların Allah tarafından yardım göreceğine inanılmaktadır. Eğri yolda olanların ise yaptığı kötülüğün cezasıyla karşılaşacağı halk inancı da bulunmaktadır.

Etme kulan, gelir yolan (Aksoy, 2004, s. 118).

Bu atasözünde, insanlara yapılan zulmün bir gün muhakkak zalimin karşısına çıkacağına inanılır. Zulmeden insanların yolları açık, işleri rast gidiyor gibi görünse de o yolda yaptığı kötülükle bir gün yüzleşeceği mesajı vurgulanır.

Kazma kimsenin kuyunu, kazarlar senin kuyunu (Önay, 2016, s. 87).

Yukarıdaki atasözü, başkalarına zarar görmesi için uğraşan bir kimsenin muhakkak başkaları tarafından aynı duruma maruz kalacağına dair bir halk inancı vardır. "Kuyu" mecaziyle kast edilen tuzaktır. Başkalarına tuzak kuranların, aynı şekilde tuzağa düşürüleceğine dair bir halk inancı bulunmaktadır.

Kul azmayınca kada yürümez (Önay, 2016, s. 87).

İnsanın başına gelen olayların insanın davranışlarının bir sonucu olduğu düşüncesini belirten bir atasözüdür. Kaza ve kaderin ancak insan yoldan saptığında başına gelebilecek hadiselerle hüküm verdiği ifade edilmektedir.

Zulüm ile abad olanın ahiri berbad olur (Önay, 2016, s. 88).

Mazlum insanlara zulmedenlerin sonlarının kötü olacağını ifade eder. Bu inanış bütün toplumlarda yaygındır. Zulümle hayatlarını devam eden insanların işlerinin bir gün bozulacağını ve belayı bulacaklarıyla ilgili bir halk inancı vardır. Bu düşünceyle ilgili birçok halk anlatısı bulunmaktadır.

Yetim hakkı yedi taşı deler (Önay, 2016, s. 88).

Bu atasözü yetim hakkını önemini vurgular. Nitekim İslam dini, yetim hakkına büyük önem vermektedir. *Kur'an'da, "Yetimlerin mallarını haksız olarak yiyenler şüphesiz karınlarına ancak ateş dolduruyorlar. Zaten onlar alevlenmiş ateşe gireceklerdir."*¹⁰ ifadesiyle yetim hakkının önemine dikkat çeker. Bu inanış, halk inanışlarını da etkilemiştir. Uzun tecrübeler sonucunda yetim hakkıyla bir yere varılamayacağı kanısı doğmuştur. Yetim hakkı karşısında hiç bir şeyin ayakta duramayacağı düşüncesiyle beraber, yedi ifadesi olayı pekiştirmek için seçilmiştir.

1.3. Doğa ve Vahşi Hayvanlarla İlgili Olan

Türk mitolojisinde doğa, inanç sisteminin merkezinde önemli bir yer edinmekteydi. Çoruhlu, *Türk Mitolojisi'nin Abc'si* adlı çalışmasında Türklerin eski inanışlarının kökenlerine değinerek doğa kültlerinin önemini vurgulamaktadır. Bu inanç sistemlerinde rüzgâr, yağmur ve kasırga ile ilgili halk inanışlarının varlığını da görmek mümkündür: "...Bazı Türk topluluklarına göre rüzgâr veya kasırga çeşitli ruhların işidir. Ayrıca yağmur yağmasını sağlayan ruhlar da vardır. Eski devirlerden kalan Yad, Yada adı verilen veya başka isimlerle anılan bir taşın, gerektiğinde yağmur, kar yağdırmak ve rüzgar estirmek..." (Çoruhlu, 1999, s. 47). Bu ifadeler, doğa ile ilgili halk inanışlarının Türk kültüründe çok eski dönemlerden beri var olduğunu göstermektedir. Benzer doğrultuda, Eski Türklerin yaşamlarında iyelerin önemli bir yeri vardır. Hatta içinde yaşanan çadırın dahi ev iyesi olarak bilinen bir iyesi olduğu belirtilir (Yıldırım, 2000, s. 182). Öte yandan, Eroğlu ve Kılıç, *Türk İnançları ve İnanışlar* adlı çalışmalarında "din", "inanç", "iman", "inanış" gibi kavramlar üzerinde durarak inanışın inançtan farklı olduğuna dikkat çekerek (2010, s. 749-750) dinamizm, animizm ve totemizm inanç sistemleri ile Budizm ve Maniheizmden söz etmektedir. Ayrıca, "... Doğada var olduğuna inanılan; özellikle belli nesnelerde, bitkilerde, hayvanlarda ve insanlarda daha belirgin olan, dinamik ve mistik kuvvetle..." (Eroğlu & Kılıç, 2010, s. 757) ifadesi, bu inanışın etkisiyle, doğada bir gücün varlığına dair düşüncenin halk inanışlara da yansıdığı söylenebilir. Yukarıda ifade edildiği üzere, eski Türk inanç sistemlerinde doğaya yüklenen mistik anlamlar, halk inanışları aracılığıyla insanların gündelik yaşamlarına ve sözlü kültür ürünlerine yansımıştır. Bunların en belirgin örneklerini atasözlerinde de görmek mümkündür. Atasözlerinin bir kısmına doğa ve vahşi hayvanlarla ilgili bazı halk inanışlarının yansıdığı görülmektedir. Ayrıca güçlü bir gözlem, tecrübe ve birikimin sonucunda oluşan kurtla ilgili inanışlar da Türk halk inançlarına farklı şekillerde görülmektedir. Kalafat, Doğu Anadolu Bölgesi'nde çocukların cesur olması için burun kanadının delinerek kurt kılı geçirildiğini, böylelikle çocuğun kurt gibi cesur olacağına inanıldığını belirtir. Ayrıca, halk inançlarında "kurt kültü" nün önemine de değinmektedir (Kalafat, 2002, s. 15). Yukarıdaki değerlendirmeden anlaşıldığına göre, doğa ve vahşi hayvanlarla ilgili olan eski inanışların izleri olumlu ve olumsuz yönleriyle atasözleri vasıtasıyla sözlü gelenek içerisinde aktarılmaktadır.

İtin bahsini et değneğin koy yanan (Önay, 2016, s. 86).

Yerel ağız özelliklerini gösteren bir atasözüdür. Kurttan bahsedildiğinde hazırlıklı olmak gerekir. Çünkü birazdan kurt çıkıp gelebilir. Burada aynı zamanda insanların önsezileriyle daha gerçekleştirmemiş bir şeyi hissedebilecekleriyle ilgili bir halk inanışı bulunmaktadır.

İncitme canı, öldür yılanı (Önay, 2016, s. 86).

Türk kültüründe yılanla ilgili inanışlar da oldukça çeşitlilik göstermektedir. Seyidoğlu, esrarengiz olarak ifade ettiği yılanın birçok şeyin sembolü olduğunu belirtir.

¹⁰ <https://kuran.diyabet.gov.tr/>, [Erişim Tarihi: 28.10.2025].

Bunlardan bazıları: sonsuzluk, korku ve ölümsüzlük gibi özelliklerdir (Seyidoğlu, 1998, s. 88). İnsanların incitilmemesini vurgulamakla beraber, yılan türüne merhamet edilmemesi gerektiğini belirtir. Yılan genellikle olumsuz bir hayvan olarak karşımıza çıkmaktadır. Hem insanlara zarar veren bir hayvan olmasından dolayı hem de inancın etkisi ile olumsuz ve zararlı bir hayvan olarak görülür.

Yazın ayırsız, kışın yorgansız olmaz (Önay, 2016, s. 88).

Yaz sıcaklığında serinlemek için ayranın önemini ve kış soğukluğunda da yorgansız olunmaması gerektiğini telkin edilmektedir. Özellikle Van'da tarlalarda ve tarım işleriyle uğraşan insanlar için karasal iklimin sıcaklığında ayran önemliken, kış mevsiminin soğukluğunda yorgan insanı soğuktan koruyan bir nesne olduğundan, bu şekilde bir öğütte bulunmaktadır. Coğrafyanın etkisini yansıtan bu atasözü, aynı zamanda tedbirli olunması gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca tedbir alınması gerektiği ile ilgili halk inancını pekiştirmektedir.

Sonuç

Anadolu'da yöreden yöreye değişiklik gösteren atasözleri bulunmaktadır. Ulusal, hatta evrensel boyuta ulaşarak Türk dünyasında kullanılan atasözlerinin, insanlara nasihatte bulunmak ve tecrübeleri yansıtmak gibi birçok işlevi bulunmaktadır. Bu çalışmada, halk inanışlarıyla atasözleri arasında güçlü bir bağlantı olduğu görülmektedir. Atasözleriyle ilgili yapılan çalışmalardan anlaşıyor ki atasözlerinin diğer halk edebiyatı ürünlerinden farklı bir boyutu bulunmaktadır. Bu farklılık, uzun süren tecrübe, birikim; atasözlerine ve atalara atfedilen kutsallıktan kaynaklanmaktadır. Halk inanışlarının bir kısmı uzun süren yaşantı ve birikimlerden elde edilen verilerle inanılan şeyler olsa da çoğu zaman deneyden çok gözleme dayanır. Ancak tecrübe sonucunda elde edilen bilgi birikimleriyle geçmişle karşılaştırma yapılarak bir yoruma dayanmaktadır. Her bölgenin atasözleri; üretildiği yerin kültürünü, yaşantısını ve mekânla ilgili bazı özellikleri barındırmakta ve yörenin coğrafi durumunu hakkında bazı ipuçları vermektedir. Halk inanışları bağlamında incelenen Van atasözlerinde yaz ve kış hayatı, dine ve hayata bakış açısı, yaşam biçimlerine olan etkisi ve doğaya dair birtakım inanışlar görülmektedir. Bu inanışlar ataların tecrübe ve bilgi birikimlerinin bir sonucu olarak atasözlerine yansımakta ve kültürün taşınmasında, atasözlerinin geçmişten günümüze bir köprü görevi üstlendiği görülmektedir. Bu bağlamda, Van atasözleri yalnızca yerel kültürü yansıtmakla kalmaz eski Türk inanç sitemlerinden izler barındırmakta ve önemli bir aktarım aracı niteliğini de göstermektedir.

Kaynakça

- Aksoy, Ö. A. (1941). *Gaziantep ağzında atasözleri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Aksoy, Ö. A. (1963). *Atasözleri, deyimler*. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten, 10, 131-166.
- Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü (Cilt I)*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Aksoy, Ö. A. (2004). *Atasözleri ve deyimler: Bölge ağzlarında*. Ankara: TDK Yayınları.
- Aktürk, S. (2014). *Türkiye'de Hıdırellez etrafında oluşan folklorik unsurlar üzerine bir inceleme*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: İstanbul Üniversitesi
- Boz, İ. (2023). Dîvânü Lugâtî't-Türk'te bulunan atasözlerinde halk bilimi unsurları. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 10, 377-388.
- Bulak, Ş. (2017). Van Küresin Ağzı'nda Atasözleri. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(8), 51-78.

- Çay, A. M. (1990). *Hıdırellez "kültür-bahar bayramı"*. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (1999). *Türk mitolojisinin ABC'si*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Dursun, A. (2015). Türkiye Türkçesi atasözlerinde sözlü hukuk. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(38), 151-160.
- Eren, M. (2013). "Halk İnancı" kavramının sınırları ve sınırlılıkları üzerine bir inceleme. *Journal of Turkish Studies*, 8(13), 857-865.
- Eroğlu, T. & Kılıç, H. (2010). Türk inançları ve inanışlar. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (49), s. 749-770.
- Eroğlu, A. H. (2017). *Halk inanışlarına giriş. Halk İnanışları (el kitabı)*, içinde. D. Arık & A. H. Eroğlu (Ed.). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Eyuboğlu, İ. Z. (1988). *Anadolu inançları-Anadolu üçlemesi-1*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Gözler, H. F. & Gözler, M. Z. (1982). *Açıklamalı Türk atasözleri sözlüğü*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevi.
- İzbudak, V. (1936). *Atalar sözü*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Devlet Basımevi.
- Kaçalin, M. S. (2016). *Bölge ağızlarında atasözleri ve deyimler*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kalafat, Y. (1990). *Doğu Anadolu'da eski Türk inançlarının izleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Kalafat, Y. (1995). *Doğu Anadolu'da eski Türk inançlarının izleri*. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.
- Kalafat, Y. (2002). *Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk halk inançları-1*. Ankara: TTK Basımevi.
- Kaya, D. (2014). *Türk dünyası ansiklopedik Türk halk edebiyatı kavramları ve terimleri sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Önay, Y. (2016). *Van 2014 kültür ve turizm envanteri-3, halk kültürü-1 (Dil ve anlatım-halk edebiyatı-müzik kültürü)*. Van: Gündoğu Ofset.
- Özön, M. N. (1956). *Ata sözleri*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Seyidoğlu, B. (1988). Kültürel bir sembol: Yılan. *Folkloristik, Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*, 86-92.
- Tanyu, H. (1987). *Türklerde taşla ilgili inanışlar*. Ankara: KTB Yayınları.
- Yıldırım, B. & Yıldırım, N. H. (2023). Türk atasözlerinde yer alan pedagojik anlamlar ve çağdaş yansımaları. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 459-475.
- Yıldırım, C. (2000). Eski Türk inançlarının izleri ve Ağrı. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 128, 175-184.
- Yüceer, İ. (2007). Van gölü havzasında halk inançları. II. *Van Gölü Havzası Sempozyumu*, (04-07 Eylül 2006), 343-354.

İnternet Kaynakları:

<https://kuran.diyanet.gov.tr/> [Erişim tarihi: 28.10.2025].